

Sociální otázky v díle J. V. Jirsíka

Alois Kříšťan

Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích si jako své poslání zformulovala (v určitých modifikacích) následující větu:

Teologická fakulta JU se ve vědecko-pedagogické činnosti zaměřuje jak na oblast teologie a filozofie, tak na oblast sociální práce a výchovy, kde je kladen důraz na křesťanské etické a sociální hodnoty.¹

Jednou z konkretizací uvedeného poslání je problematika sociální práce, která se na fakultě vyučuje. Následující text chce přispět k promýšlení souvislostí teologie, především v její praktické, pastorační podobě, a sociální práce; současně chce ukázat na konkrétním příkladě, že teologicky formované myšlení k přemýšlení o sociálních otázkách vedlo i v minulosti, že autentickému křesťanskému pohledu je sociální problematika vlastní. Konkrétním ilustrativním příkladem budou aktivity českobudějovického biskupa Jana Valeriána Jirsíka. Ponecháme zde stranou řadu jeho praktických aktivit,² z nichž asi největším a nejznámějším charitativním dílem bylo založení diecézního ústavu pro hluchoněmé, poukážeme pouze na příklady jeho zájmu o otázky, které v dnešní terminologii spadají patrně do oblasti sociálně politické. S pohledem na Jirsíkovu osobnost můžeme snad s určitou dávkou velkorysosti říci, že Teologická fakulta JU má i v tomto směru činnosti a přemýšlení v místní tradici zdroj k následování, inspiraci a bádání.

1. CÍRKEVNÍ ANGAŽOVANOST V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Skutečnost, že se církev (resp. církve) věnovala sociální problematice, je zřejmá a je popsána. Že k radikálně žitému křesťanství patří konstitutivně starost o druhého vidíme z Písma³ i z církevních dějin. Činnost církve na sociálním poli je pak viditelná nejen na rovině křesťansko-individuální, ale i v pohledu na různé instituce církve – řeholní společenství, laická bratrstva⁴ i charitní zařízení. Nicméně přestože se katolická církev charitní, diakonické (v dnešním pojetí můžeme říci sociální) práci v praxi věnovala,⁵ v teorii, ve formulaci pastoračních cílů zůstávala tato problematika stranou pozornosti. Tak alespoň ukazují analýzy učebnic pastorální teologie. Ke změně dochází zhruba v polovině minulého století, kdy charitativní, resp. křesťan-

¹ Viz např. *Výroční zpráva o činnosti 2004*, České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2005, s. 90.

² Srov. J. KADLEC, *Jan Valerián Jirsík*, České Budějovice: Sdružení sv. Jana Neumanna, 1993, s. 76nn.

³ Viz např. Mt 25,31; Lk 10,25; Mt 18,23; Mt 5,1; Mt 19,21; Sk 2,44; Jak 2,14.

⁴ Srov. např. J. MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha: NLN, 2000, s. 100; P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Pražské špitály a nemocnice*, Praha: NLN, 1999.

⁵ Srov. např. R. MESSINA, *Dějiny charitativní činnosti*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl., 2005; M. LEHNER, *Caritas – Die Soziale Arbeit der Kirche: Eine Theoriegeschichte*, Freiburg i. Br.: Lambertus, 1997.

ská sociální práce (*diakonia*) je najednou rozpoznána jako podstatný projev života církve, spolu s hlásáním evangelia (*martyria*) a bohoslužebným slavením (*leitúrgia*), někdy pak ještě s budováním křesťanského společenství (*koinónia*).⁶ Nejzřetelněji se pak tato změna v pojetí pastorače jeví v konstituci 2. vatikánského koncilu, označené jako pastorální, *Gaudium et spes*.⁷ Se zdůrazněním této skutečnosti bývá někdy spojována výčitka, že si církev sociální otázky v 19. století nevšímal, že byla v té době zaměřena na svou vlastní problematiku.⁸ Současně se můžeme nezřídka setkat s velmi zjednodušeným pohledem na pojetí pastorální teologie i pastorační praxe, jenž veškeré církevní aktivity v sociální oblasti vnímá až po papežských sociálních encyklikách, respektive po 2. vatikánském koncilu.⁹ Možná je pravdou, že katolická církev ve svých konkrétních zodpovědných institucích nevěnovala sociální otázce (z dnešního pohledu) patřičnou pozornost, neklademe si však za cíl se v tomto textu k dané otázce v její všeobecnosti jakkoliv vyjadřovat. Chceme zde upozornit na konkrétní projevy zájmu o sociální otázky, jak se s nimi můžeme setkat ve druhé polovině 19. století u výrazné osobnosti českobudějovického církevního i společenského života té doby – biskupa Jana Valeriána Jirsíka.

2. JAN VALERIÁN JIRSÍK – PŘÍKLADY ZÁJMU O SOCIÁLNÍ PROBLEMATIKU

Jan Valerián Jirsík (1798–1883) byl českobudějovickým biskupem v letech 1851–1883. Pro náš účel poukazujeme z jeho bohaté činnosti na dvě aktivity, na jeho publikační činnost v *Časopise pro křesťanské duchovenstvo*, jehož redaktorem byl v letech 1847–1851, a na takzvané *pastorální konference*, jež byly pozoruhodnou pastorační aktivitou. Biskup totiž každoročně vypsal přibližně tři důležité otázky, které kněží během roku na vikariátních konferencích projednali a zpracované pak zaslali biskupovi zpět. Ten pak v ordinariátním listě publikoval jejich souhrnné vyhodnocení. V této souvislosti je možné poukázat na spojení teorie a praxe, srovnáním jeho publikační činnosti a vypsaných otázek k pastoračním konferencím můžeme vysledovat, že témata, která Jirsík pojednal teoreticky v době své práce v časopise, se pak v nějaké podobě objevují prostřednictvím pastorálních konferencí uváděná do praxe v době Jirsíkova působení na biskupském stolci.¹⁰

⁶ M. LEHNER, „Prokrustovo lože,“ *Teologické texty* 5 (1996): 148nn.

⁷ Srov. též K. RAHNER, „Praktische Theologie und kirchliche Sozialarbeit,“ in *Schriften zur Theologie*, sv. 8, Einsiedeln: Benzinger, 1967, s. 667–688.

⁸ Jean Dubois cituje slova generálního představeného misionářů z Mill-Hill pronesená na 2. vatikánském koncilu: „Na I. vatikánském sněmu, dva roky po Marxovom Manifeste, nebola žiaľbohu ani len zmienka o sociálnej spravdливosti. Radosť vykorisťovaných tried z vyhlásenia pápežskej neomylnosti mohla byť len čiastočná.“ Viz J. DUBOIS, *Druhý vatikánský snem*, Trnava: Spolok Sv. Vojtecha, 1969, s. 81; obdobně se o pozdní reakci církve na sociální otázky nové doby mluví v textu *Putování církve českými dějinami*, vydáno Plenárním sněmem Katolické církve v ČR 2005, čl. 57.

⁹ K uvedenému zmínce autora vede již déletrvající pedagogická praxe.

¹⁰ Podrobněji k uvedenému viz R. HUŠEK, *Priority pastorační činnosti Jana Valeriána Jirsíka*, diplomová práce, Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2004.

3. JIRSÍKOVA PUBLIKAČNÍ ČINNOST

Z Jirsíkovy publikační činnosti k sociálním otázkám stojí za povšimnutí článek „Pauperismus, Proletariát, Socialismus, Komunismus“, uveřejněný v roce 1849.¹¹

V článku Jirsík reaguje na palčivé sociálně politické otázky dané doby. Bylo by zajímavé vědět, zda je článek přímou reakcí na Marxův a Engelsův *Komunistický manifest* (Kadlec se tak domnívá,¹² Hušek poukazuje na to, že Jirsík vidí původ socialismu ve Francii¹³).

Jirsík v článku analyzuje rodící se socialisticko-komunistické hnutí, jež se ve vhodnou dobu dovedlo obratně chopit příležitosti, která se utvořila zánikem mnoha církevních subjektů během předešlých desetiletí. Jirsík se proto snažil odhalit slabiny socialistických myšlenek.

Řeč lidská se obohatila o několik slov nikdy neslýchaných; slova ta jsou: Pauperismus – Proletariát – Socialismus – Komunismus. ... ovoce je to, kteréž k nám z cizích zemí přišlo; protože nemáme ani v poctivé řeči své žádných slov pro věci tyto. (PPSK, s. 40)

Bylo mu jasné, že za novým způsobem řešení nerovnoměrných majetkových poměrů se skrývá neupřímná a záludná snaha o využití a zneužití té části lidu, která byla ponořena v materiální chudobu a bídu v dosud křesťanské Evropě, která měla stát na dvou zákonech, na zákoně svobody a lásky k bližnímu. V následující části představujeme, co Jirsík k jednotlivým pojmům uvádí.

3.1 *Pauperismus*

Křesťanská Evropa žila, podle Jirsíka, až do 16. století v relativně pokojném soužití křesťanského lidu. Vědomí toho, že za vším společenským děním stojí *providentia Dei* – Boží prozřetelnost a Boží vůle, umožňovalo lidem celkem snadno přijímat své společenské postavení, jaké člověk dostal svým narozením, byť by to byl život v chudobě. Na druhé straně se majetnější křesťané ochotně zříkali svého nadbytku, aby levice nevěděla, co dělá její pravice, a tak vznikly pro chudé nemocnice, opatrovny, sirotčince, stálá finanční podpora bratrstev působících v sociální sféře. „Dítě mělo učitele, sirotek měl otce a matku, chorý lékaře a hlídače a obsluhovatele..., a to vše nestálo stát ani krejcaru.“ (PPSK, s. 39) Jako příčinu hospodářských a sociálních problémů 19. století neoznačil Jirsík žádnou instituci či jednotlivce, ale domnívá se, že za nimi stojí dlouholetý úpadek jednoho z výše uvedených zákonů křesťanské civilizace, a to zákona lásky. Je přesvědčen, že na počátku stojí rušení a zánik mnoha církevních institucí, jež se přímo (péčí o nemocné, chudé, staré a tělesně postižené lidi) nebo nepřímo (finanční podporou těchto služeb) podílely na charitativní a sociální péči. Svou stopu zde podle Jirsíka zanechal i protestantismus, v jehož teologickém prostředí byla, kromě narušení stávajících církevních institucí, odstraněna základní pohnutka pro jakoukoliv práci v tomto směru. Tou byla víra v záslužnost dobrých skutků. Jirsík mluví o narušení zákona lásky, na jehož místo nastoupila se-

¹¹ J. V. JIRSÍK, „Pauperismus, Proletariát, Socialismus, Komunismus,“ *Časopis pro katolické duchovenstvo* 15, č. 4 (1849): 38–51 (= PPSK).

¹² KADLEC, Jan Valerián *Jirsík*, s. 24.

¹³ HUŠEK, *Priority pastorační činnosti Jana Valeriána Jirsíka*, s. 25.

kularizace dobročinnosti, jež měla být živena z kořenů povinné občanské solidarity. Zničením jediné správné motivace a dosažením povinné daně na chudé se začala veškerá sociální a charitativní péče hroutit.

...neboť almužna byla učiněna občanskou povinností, podkopán byl jeden ze dvou základních kamenů křesťanské společnosti, totiž bratrská láska, utrpnost v srdci boháčovu a vděčnost v srdci chudáka byla udušena a první zárodek k rozmíškám mezi boháčem a chudým byl položen. (PPSK, s. 41)¹⁴

...jmenujte toliko jednu aneb tělesnou aneb duchovní bídu a strast, k jejížto ulevení a pomoci nebyla by církev měla řádu, kongregací, bratrstva nějakého. (PPSK, s. 42)

Je dle něj pochopitelné a zcela na místě, že vznikly velké obavy z toho, jakým způsobem bude nahrazena již zaběhlá, vyzkoušená a dobře organizovaná činnost církevních institucí, když náboženské a církevní ústavy byly zestátněny. „...nelze, abychom se strachem nezvolali, kam se svět asi ještě octne? Všeobecný pauperismus nastane, a s ním v zápětí zachvátí nás komunismus.“ (PPSK, s. 42) Následky, které potom doléhají na ty nejnižší postavené lidi, jsou ponižující: dělník je využíván pouze jako nástroj a výrobní prostředek, těžkou prací v továrnách jsou zaměstnávány i děti, propuštění z práce jsou bez jakékoliv podpory, jednolitě křesťanské prostředí je narušováno a ničeno propagovaným odklonem od víry materialistickým kapitalismem a socialismem.

3.2 Proletariát

Proletariátem zde nejsou míněni všichni příslušníci nejnižší třídy, nýbrž ti, kteří zneužívají své, byť jen formální svobody – důležitého zákona křesťanské společnosti. Do proletariátu patří lidé řídící se libovůlí:

Služebník předpisuje pánu svému a dělník nechce pracovat, aneb tolik pod výminkou, kterouž sám činí ... obtíživ veřejnou dobročinnost, jejížto almužna nemá a nemůže býti odměnou daremného, zlého chování. ... I sní se mu ustavičně o lepší budoucnosti, a aby se mu vyplnila, nehledí sobě práce, nýbrž užívá i nepoctivých prostředků... Ejhle, proletariát! (PPSK, s. 44)

Jirsík na jedné straně kritizuje způsob a nároky zaměstnání dělníků v rozvíjejícím se průmyslu a na straně druhé zase snahy tzv. proletariátu, vyvíjejícího určité úsilí o změnu svého zoufalého postavení. „Bez viny nezůstal nikdo, ani mající ani nemající.“ (PPSK, s. 45) Největší nebezpečí však vidí ve skupině lidí, kteří usilují o úplnou změnu (revoluci) společenského uspořádání a jimž proletariát má posloužit pouze jako nástroj k dosažení vlastních cílů. A takto je proletariát podpořen ve svých snech o lepší budoucnosti a neví, že je využit pro lepší přítomnost jiných:

Boháč je lenoch, živící se potem a mozoly tvými; je tyran, kterýž s tebou nemilosrdně nakládá..., a protož pomoz si sám k spravedlnosti! – Tak se právu vlastnictví činí násilí, a tak se přední hlavní zákon křesťanské svobody ruší. (PPSK, s. 45)

¹⁴ Dále na několika evropských zemích ukazuje, jak rostly státem vynaložené částky na dobročinné účely.

3.3 Socialismus

„Potvora to ohavná, ...kteráž nic nezlepší, ale stav lidský jen zhorší.“ (PPSK, s. 46–47) Tak píše Jirsík o myšlence socialistické společnosti. Je přesvědčen o tom, že socialismus je založen na jednom z principů křesťanství, totiž na principu vzájemného sdílení života, majetku a práce, který se tak plodně a trvale osvědčil v mnohých komunitách bratří a sester, kteří své životy nasměrovali podle evangelijních rad chudoby, panenství a poslušnosti. Jenže evangelijní rady jsou opravdu pouze rady, nedají se nikomu vnucovat a předpisovat, nejsou vysněným konečným cílem života, ale prostředkem, který umožňuje zasvěceným osobám větší prostor k poskytnutí sebe sama pro službu Bohu a lidem kdykoliv a kdekoliv. V myšlence socialismu je však patrné, že z určitých dílčích aspektů křesťanského života byl vytvořen ideál beztrždní, rovnostářské společnosti.

Avšak vzali toliko skořepku, jádro jim scházelo, a protož z myšlenky té nevyrostla a nevyroste na věky žádná utěšená bylina. I domnívali se pošetilci, že ten zázrak, kterýž církev utvořila, i oni utvoří. Počali však staviti od střechy... (PPSK, s. 46)

Vidinu komunismu pak Jirsík nazval hnusným ovocem socialismu, jeho upotřebením, následkem, výstřelkem a účinkem, a jeho tvůrce politickými fantasy (srov. PPSK, s. 47). Zajímavě komunismus analyzuje a pokouší se (dnes je možno říci, že velmi úspěšně) předpovědět jeho vývoj a následky.

3.4 Komunismus

Jirsík se zabýval rovnoměrným rozdělením majetku, jak to komunismus propagoval. Zdálo se mu nepravděpodobné, že by se takové „spravedlivé“ rozdělení majetku mohlo uskutečnit bez jakéhokoliv odporu těch majetnějších, vždyť by se jednalo o loupež ve velkém, o loupež, jež nemá obdoby, zrodila by se tím občanská válka, všeobecná bída a chudoba. Připustíme-li však, že by se toto přerozdělení majetku přece jen podařilo, naskytá se otázka, jak dlouho by ta rovnost trvala? Komunismus trvat bude, ale ona vysněná všeobecná rovnost nevydrží do druhého dne, neboť někdo svou snahou jmění rozmnoží, druhý utratí, třetí promrhá, budou opět chudí a bohatí, vyskytnou se závist a nenávisť.

Kdo komunismu tak rozumí, jako vy, ten lidem dává právo k zahálce a k rozmařilému, prostopášnému životu, a největším lidské společnosti jest nepřitelem, neboť pod rouškou přítele lidu celou lidskou společnost na zjevné nebezpečnost vydává. (PPSK, s. 47)

Další požadavek komunismu, návrh na vyvlastnění většiny soukromého majetku, je podle Jirsíka

ustavičná válka proti osobní svobodě a její úplné utištění a zotročení. A toť zajisté není žádný pokrok, když se svoboda jednotlivců tak potlačuje, že ani to, čehož spravedlivě a velikou prací nabyli, nemá být jejich, nemá býti jejich vlastním jménem, kterýmž by sami a toliko oni sami mohli vládnouti, není právům to pokrok, nýbrž krok zpáteční a reakce, zamýšlená od těch, jenž se svobodomyšlnými nazývají. (PPSK, s. 47–48)

Protože rozpoznává, co a kým je v socialismu a komunismu zneužito, domnívá se, že ještě lze najít východisko před blížící se zkázou, kterou by tyto politické systémy s sebou přinesly, pokud by se jim podařilo získat na svou stranu většinu proletariátu. Konstatuje, že se zrodily dvě „nepraktické pošetilosti“ – socialismus a komunismus; tyto pak jsou převrácením dvou zákonů křesťanské společnosti: socialismus je herezí svobody a komunismus je herezí lásky (srov. PPSK, s. 48). Evropské státy mohou očekávat anarchii, krveprolití a velké zmatky. A proto „chcete-li tyto dva jedovaté draky neškodné učiniti, vylomte jim zuby.“ (PPSK, s. 48) To znamená nepřehlédnout to, co je v požadavcích socialismu a komunismu oprávněného, co je v nich uskutečnitelného a nezavírat oči před tím, na co chtějí nepřiměřeně reagovat. Vyhovět potřebě a právu svobody spolčování (socialismus); vyhovět potřebě a právu na společné sdílení materiálních a duchovních statků (komunismus). Uvědomit si při tom, že svědomí a dobrých mravů není bez víry, víry není bez náboženství, náboženství, které může věci řešit, je náboženství křesťanské, katolické. A tak jediným spolehlivým reformním programem, jenž by vyhověl požadavkům doby a zároveň by uchránil společnost před následky reformních snah založených na materialismu a ateismu, je pro Jirsíka katolické náboženství, jehož úpadek zapříčinil stav, z něhož se hledá cesta k nápravě. Jde mu ovšem o náboženství živé a účinné:

Přestaňte tedy k lidu mluvit: Náboženství jest toliko pro staré ženy, děti a blby; ... Nemyslete, že jste již všecko učinili, davše chudým chleby. ... Krmíte lvy, aby vás dříve nebo později roztrhali... Aneb míníte-li, že křesťanství jest toliko chudému zapotřebí? A že boháč nemusí býti svědomitým, ctnostným a dobrým? Právě proto, že jste tak smejšleli a tak sobě počínali, octnuli jste se v této svrchované bídě... Zde balsam i oheň; vyvolte sobě, což se líbí! (PPSK, s. 48)

Za zmínku stojí v této souvislosti i dřívější článek „Křesťanství a reformy“ z roku 1848.¹⁵ Jirsík se zde zabývá otázkou původu moci, rovnosti všech křesťanů, demokracií, přirozeným a národním právem. Ukazuje, že křesťanství není nepřitelem společenských reforem, ukazuje ovšem, že tyto reformy musí stát na křesťanském základě. Odmítá suverenitu lidu, je přesvědčen o suverenitě Boží moci, které je podřízena moc vládní i občané. Ze suverenity Boží moci pak vyvozuje i rovnost všech lidí. Uvedená témata zpracovává v teologické perspektivě, jejich řešení vidí v důsledném přijetí Božího zákona. Dle Jirsíka například křesťanství se demokracii neprotiví, ono ji učí. Když pak ovšem Jirsík rozebírá dvě hlavní známky demokracie – svobodu a rovnost –, pojednává je jako plody vtělení Božího Syna.

4. PASTORÁLNÍ KONFERENCE

4.1 Práce v továrnách, především zaměstnávání dětí

Jedno z témat určených biskupem pro pastorální konferenci se týkalo práce v továrnách, především zaměstnávání dětí. Konferenční otázka, kterou měli kněží v roce 1856 zpracovat, zněla: „Jaká jsou nebezpečí, jimiž moderní továrnictví ohrožuje

¹⁵ J. V. JIRSÍK, „Křesťanství a reformy“, *Časopis pro katolické duchovenstvo* 14, č. 4 (1848): 58–80.

nábožensko-mravní blaho zejména mladší generace, a jaké prostředky má církev k dispozici, aby těmto nebezpečím účinně čelila?"¹⁶

Ve zveřejněném pojednání se pak k věci uvádí následující: protože je továrna založena na práci spojených lidských sil a zvýšeném využití přírodních sil, propůjčených člověku Stvořitelem, proto je v každém případě dobrem a zdrojem dobra, sama o sobě není nic špatného. Je možno na ni hledět jako na obdivuhodný plod lidského ducha, jenž dokázal spoutat a vhodně využít dosud ladem ležící přírodní síly. Avšak zvláštní okolnosti, jež doprovázejí právě tento způsob zaměstnání lidí, přinášejí s sebou pro nábožensko-mravní blaho lidí tak mnohá nebezpečí, jaká se v ostatních pracovních oborech nenajdou tak snadno. Poměry, vztahy a zákony lidské práce, které se po dlouhá staletí vytvářely a zdokonalovaly zemědělskou a řemeslnickou výrobou, začaly po přenesení do továrního způsobu výroby měnit svou povahu. Místo toho, aby působily normálně, zdravě a prospěšně, působí abnormálně. Pro zaměstnance je důležitý jeho poměr člověka k práci, stupeň závislosti na představených a nadřízených osobách a vztahy mezi dělníky navzájem.

Pokud se pak týká dětí, co jiného může být důsledkem toho, že se děti již od nízkého věku zaměstnávají v prostředí, které vůbec neodpovídá potřebám pro jejich fyzický a duševní vývoj, než poškozené tělesné, duchovní a mravní zdraví? Jestliže je zanedbávána, a u těchto dětí je přímo znemožněna, školní výchova, vyučování a vzdělávání pro samostatný život a svobodné povolání, pokud mechanická a nanejvýš jednotvárná práce odsunuje z pořadí důležitosti vše vyšší a hodné důstojnosti člověka, pokud jsou děti jednostrannou prací spíše mechanicky cvičeny než vyučovány, lze potom na nich vůbec požadovat, aby se v dospělosti samy vyrovnávaly se svým životem a jeho zákony? „Z toho pochází, že takoví lidé tvoří ten nejhorší druh proletariátu.“¹⁷ Samostatnou prací dítěte se výrazně negativně pozmění i jeho vztah k rodičům. To, že si dítě vlastním zaměstnáním vydělává samo na sebe, v horším případě musí dokonce ještě živit své vlastní rodiče, způsobuje, že jeho vztahy a postavení v rodině jsou postaveny na hlavu. Ten člen rodiny (dítě), jenž měl být vychováván, měl poznávat starostlivost rodičů o jeho život, měl si vytvářet správný názor a představu o rodičovství a manželství, ten se ve svém dětství díky vlastním příjmům osamostatňuje a namísto lásky a vděčnosti se k rodičům chová odmítavě, nevděčně a hrubě. Pracovní prostředí v továrně, které je navíc narušeno lehkomyšlností a nemravností, se pro vývoj dětí nehodí, protože tam vyrůstají bez rodičovské lásky a bez přátelství. O náboženství, o Bohu a modlitbě se dovídají pouze z klení, nadávek a pomluv, které jim špatná společnost v továrně denně nabízí spolu s mravní bídou a rouhavými řečmi.

Všechny zápory zaměstnání v továrně se samozřejmě nejvíce podepíší a projeví na charakteru osob dětí a mládeže, ale ani dospělí nejsou toho ušetřeni. Díky svému negativnímu až nepřátelskému pohledu na majitele továren nemají k nim dělníci žádný vřelý vztah, naopak si vůči nim pěstují závist, hněv, odpor a nedůvěru, poněvadž jsou zvyklí pohlížet na ně jako na vykořisťovatele a utlačovatele, kteří stírají své bohatství na úkor jejich dřiny, mozolů a potu. A v takovýchto vzájemných vztazích mezi dělníky a jejich zaměstnavateli lze pochopitelně jen těžko

¹⁶ *Erlaß des bischöflichen Ordinariates von Budweis an den Klerus der Diöcese 5 (1856): 72.*

¹⁷ *Tamtéž, s. 73.*

uplatňovat autoritu nadřízených, kteří by mohli vyvíjet na zaměstnance jistý tlak požadavků na mravnost života na jejich pracovištích. Státní orgány dosáhly v této věci již mnohých zlepšení, ale přesto spočívá jejich pomoc spíše v preventivních opatřeních, než v nějakých konkrétních programech, zacílených na zcela určitou změnu zaměstnanosti dětí, vztahů mezi zaměstnanci a zaměstnavateli atd. Účastníci konference vzali tento úkol za svůj, hodlají nabídnout státním institucím užítí svého vlivu, který jako morální autority dosud mají a mohou uplatnit. Nezbytnou tedy bude úzká spolupráce státu a církve na analýze továrního způsobu zaměstnávání lidí a následně i na vytvoření plánu a dosažitelných cílů.

Duchovní správce vidí svou možnost uplatnění v následujících bodech:

1. Navázat kontakt s rodiči, kteří z nejrůznějších důvodů (chudoby nebo vlastní nezaměstnanosti) nutí své děti k práci v továrně, upozornit je na všechny možné následky jejich rozhodnutí, které mohou ovlivnit či zcela změnit dosavadní zdárný vývoj jejich dětí. V žádném případě by důvodem pro zaměstnávání vlastních dětí v továrnách neměla být touha po vlastním pohodlí, neochota obětovat se pro rodinu a vidina snadných příjmů, vždyť by to bylo zapláceno drahou cenou dětských let jejich potomků.
2. Ještě více se dosáhne oslovením samotného majitele továrny, jenž má k dispozici mnohé prostředky k vytvoření křesťanského pracovního prostředí pro dělníky, které je základem pro odstranění všech výše uvedených nedostatků. I pro něho samotného je přece výhodnější zaměstnávat dělníky, kteří jsou křesťanskou vírou formováni k větší zodpovědnosti, svědomitosti a poctivosti. Co se týká dětí, měl by jim věnovat zcela zvláštní pozornost, dbát o to, aby pracovaly pod dozorem osvědčených a spolehlivých lidí, kteří by měli zájem o jistou úroveň jejich chování, a pokud možno oddělovat obě pohlaví do samostatných skupin. Samozřejmě je, že jim bude umožňovat navštěvovat školu nebo jiné vzdělávací ústavy. „Nemá konečně v rukou ten nejsnadnější a nejúčinnější prostředek, aby svým dělníkům skutkem připomenul jejich posvátné závazky k Bohu, jakým je svědomité svěcení nedělí a svátků?“¹⁸
3. Třetím a nejdůležitějším úkolem v tomto směru je působení na samotné dělníky, a to pomocí velmi osvědčených prostředků: zakládáním křesťanských spolků a bratrstev. Pokud jim totiž stojí v čele schopní a zbožní vedoucí, umožňují taková sdružení duchovním správcům zasahovat i do tak vzdálených a obvykle nepřístupných oblastí, jako jsou továrny. Skrze tyto modlitební spolky a zbožná bratrstva se mu dostane prostředku na udržení a oživení víry všech zaměstnanců, na obnovu křesťanské kázně na pracovištích a odstranění mravních přestupků. Je pravděpodobné, že při větším počtu zaměstnanců, které potřebuje každá továrna, nebude nesnadné nalézt ochotné a pro věc horlivé věřící, jejichž pomocí se tyto spolky podaří založit a udržet při životě. Pokud by se kromě toho nedosáhlo už ničeho jiného, je to značný pokrok k lepšímu.

¹⁸ Tamtéž, s. 74.

4.2 Aktuální sociální problémy

Dalším příkladem je téma pro pastorální konference v roce 1879 formulující soudobé sociální problémy. Konferenční otázka zněla: „Které jsou značnější sociální vady a choroby našeho věku, a kterak by se činnost správy duchovní dala vyvinouti, aby ve smyslu církve k jejich ulčení a odstranění co možná přispěla?“¹⁹

Při zpracování byly formulovány následující sociální problémy:

- Hospodářské: záhubné závodění a spekulování s penězi; nespravedlnost a nepoctivost; úpadek řemesla, živnosti a průmyslu;
- Pracovní: odírání slabších a chudších; nakládání s člověkem jako s nástrojem;
- Společenské: závist, rozbroj a sváry; absence naděje ve změnu k lepšímu; zoufalství nad podmínkami k rodinnému životu; vážné narušení dosud platného mravního řádu. Je odsouzena

lichá a nepravá osvěta, která humanismem počavši, protestantismem, rationalismem a absolutismem vyvinula se na ateismus, materialismus, liberalismus a kapitalismus, a ze škol do rodin a do společnosti zanášena a slovem a písmem rozšiřována byla, a která člověku, společnosti a státu vyměřuje určení a úlohu jen vezdejší, ... se o to snaží, aby dosavadní řád věcí, který člověku k dosažení pozemského a nadzemského určení pomáhati má, jakožto ... pouze vezdejšímu určení člověka vadný převrátila a změnila. (OL 28, s. 61)

Za hlavní příčinu všech sociálních a společenských potíží je tedy označena snaha vysvětlit původ, smysl a cíl člověka jako jednotlivce, tak i celé společnosti a následně i státu nenáboženským způsobem.

Zajímavá a především pozoruhodná je skutečnost, že se nejen českobudějovický biskup, ale i kněží celé diecéze vyslovili k sociálním problémům své doby, a to třináct let před encyklikou Lva XIII. *Rerum novarum*.

4.3 Církev a společnost

Kněžím byla v roce 1881 dána k promyšlení a zpracování konferenční otázka: „Proč třeba, aby se osadní duchovenstvo stýkalo se světem? S jakými výminkami může tento styk prospěti účelům pastorace?“²⁰

Uvedená otázka a zvláště její zpracování souvisí se sociální tematikou volněji, přesto však může pomoci pochopit tehdejší pastorační uvažování. Kněží byli nuceni zabývat se společností, jejími strukturami a tento zájem si zdůvodnit. Otázka je zaměřena na osobní účast duchovních na společenském, občanském a politickém životě laiků, a to bez ohledu na hranice jim svěřené farnosti, takže jde o to, jak se mohou a mají zajímat o život svého regionu, národa, státu, světa. Duchovní je k zájmu o věci veřejné vybízen „...kvůli duchovnímu samému, aby se zdokonalil ne tak kvůli osobě jeho, ale kvůli sociálnímu povolání jeho...“ (OL 30, s. 63) Z vyhodnocení průběhu konferencí vyplývá, že pastorační je rozuměna primárně snaha o zajištění možnosti nábožensko-církevního života všech lidí, které příslušný duchovní může oslovit: „...jsou mezi svěřenci jeho mnozí, s nimiž nemá nižádného styku při obyčejném vykonávání úřadu svého. I k těm jest poslán, ...i oni jsou oudové říše Boží

¹⁹ Ordinariátní list Budějovické diecéze 28 (1879): 61 (= OL 28).

²⁰ Ordinariátní list Budějovické diecéze 30 (1881): 63 (= OL 30).

na zemi, a mají právo na duchovního svého..." (OL 30, s. 63) Ve vyhodnocení je patrné myšlenkové oddělování vlastních společenství a Bohu se vzdalujícího světa. Nicméně duchovní nechtějí toto oddělení posilovat, spíše upozorňují na souvislosti: „Osady nejsou čínskou zdí ode světa odděleny, ale stýkají se s ním stále, i s tím světem, kterýžto se Bohu odcizil..." (OL 30, s. 64) Uvedené myšlení, samozřejmě dobově podmíněné, je ještě vzdáleno dnešním formulacím poznamenaným 2. vatikánským koncilem, ale snad k němu připravovalo půdu. Text zpracované otázky pak nabádá k zodpovědnosti za politické dění: „...není lhostejno, jaké máme přednosti v obcích, jaké poslance ve sněmu a na říšské radě." (OL 30, s. 64)

5. ZÁVĚR

Uvedené ukázky ilustrují jedno období z dějin pastoračního myšlení. Ukazují, že i v církevních strukturách můžeme vidět živý zájem o sociální otázky, reakce na aktuální otázky doby. Druhá polovina 19. století bývá charakterizována jako období koncentrace na vnitrocírkevní problematiku, což jistě v určitém rámci platí. Nicméně na Jirsíkově příkladu vidíme, že si všímá společensko-politických otázek, poukazuje na ně ve svých textech a především motivuje k jejich promýšlení a praktickému řešení kněze své diecéze. Svým zájmem i způsobem, metodikou, snahou zapojit do přemýšlení diecézi, je Jan Valerián Jirsík jistě obdivuhodně inspirující.²¹ Pokud se pak týká vlastního obsahu otázek, nutno patrně konstatovat, že při hledání řešení obsah svým myšlením zůstává v oblasti homogenního katolického státu. V katolické nauce vidí nejlepší teoretickou výbavu, které se má držet jak státní moc, tak hospodářská elita, tak také zaměstnanci. Tato nauka pak dá všem spolehlivé směrnice k řešení sociálních otázek. Řešení z Jirsíkovy historické zkušenosti jistě pochopitelné a srozumitelné, avšak v rakouských zemích zřejmě uplatnitelné snad naposled v josefínském období a v první polovině 19. století postupně doznívající. V době hospodářsko-společenských změn spojených se sekularizací patrně už Jirsíkův koncept nebyl schopen odvrátit zvraty, kterých se právem obával.

Pokud tedy pastorační myšlení v první polovině 19. století bývá charakterizováno zaměřením na celospolečenskou problematiku a v druhé polovině na vnitrocírkevní,²² pak v uvedených ukázkách snad můžeme vidět Jirsíkovu orientaci i na celospolečenskou problematiku, ale (z dnešního pohledu) řešenou ve vnitrocírkevní perspektivě.

²¹ Snad v této věci není příliš směle srovnat konkrétní otázky J. V. Jirsíka a jejich zpracování se zadáváním otázek sněmovním kroužkům Plenárního sněmu Katolické církve v ČR.

²² Srov. M. LEHNER, „Praktische Theologie zwischen Kirche und Gesellschaft," *Pastoraltheologische Informationen*, sešit 2 (1998): 249nn.; J. A. VAN DER VEN, *Ecclesiology in Context*, Grand Rapids, Mich.: W. B. Eerdmans, 1996; A. KŘIŠTAN, *Počátky pastorační teologie v českých zemích*, Praha: Triton, 2004, s. 13nn.

Social Questions in the Work of J. V. Jirsík

Keywords: Social work; Social policy; Pastoral; Jirsík, Jan Valerián, Bishop (1798–1883); Church and society

Abstract: The article shows the example of christianly motivated social activities during the 19th century in the diocese of České Budějovice. It brings examples of the publication activities of Jan Valerian Jirsík (bishop of České Budějovice, 1851–1883) on social problems, as well as examples of themes from social spheres which were on his initiation processed by clerical pastoral conferences. The themes were related to work at factories and children's employment, the formulation of current social problems, and the social engagement of priests. The article expresses an interest in the introduced problems even before the publication of the document *Rerum novarum*. It also shows the methodology by which the bishop involved the priests of the whole diocese in thinking about social matters. Jirsík finds a solution to the questions only in the application of catholic teaching, in other words, in the in-church perspective.